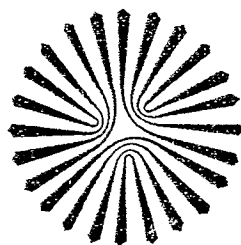

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٥٣١٤

دانشگاه پیام نور

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان:

تحلیل محتوای کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی سال چهارم و پنجم
دوره ابتدایی بر اساس اعمال ذهنی و شاخصهای خلاقیت گیلفورد

استاد راهنما:

دکتر فرهاد شقاقی

استاد مشاور:

دکتر مهران فرج الهی

رشته:

برنامه ریزی درسی

دانشجو:

عصمت لطفی کویانی

زمستان ۸۴

۹۵۶۸۴

۱۳۸۷ / ۲ / ۱۱

اطلاعات کتابخانه‌ای
کتابخانه مرکزی
شهریار

تقدیم :

به چشمان همیشه مهربان

و قلب همیشه نگران مادرم

و تقدیم :

به تمامی آنان که فصل علم را به هر طریقی

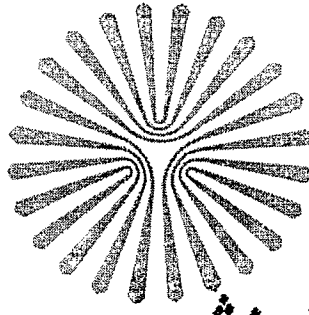
روشنای بخشیدند .

تشکر و قدردانی

به مصداق آیه * من له یشکر المخلوق له یشکر الخالق *

از بزرگواران و عزیزانی که در این راستا با ارشادات و راهنماییهای بی دریغ و عالمانه مرا یاری نمودند نهایت تقدیر و سپاس می نمایم .

شایسته است از همراهی و هدایت صمیمانه و عالمانه استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر فرهاد شقاقی که در پژوهش و تدوین رساله حاضر اینجانب را یاری نمودند تشکر و قدردانی نمایم . همچنین از جناب آقایان دکتر مهران فرج الهی استاد محترم مشاور و دکتر احمد علیپور استاد محترم داور که از مشورتهای روشن گرانه آنان بهره وافر برده تشکر نموده و از خداوند متعال توفیق آن بزرگواران را مسئلت می نمایم .

دانشگاه سindh
پنپ

تصویب نامه

پایان نامه تحت عنوان

تحلیل محتوای کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی سال چهارم و پنجم دوره ابتدائی براساس اعمال ذهنی و شاخص های خلاقیت گیلفورد

نمره: ۱۹ نوزدهم درجه ارزشیابی: ۷۰

تاریخ دفاع: 84/12/24

اعضای هیات داوران:

نام و نام خانوادگی	هیات داوران	مرتبہ علمی	امضاء
1- آقای دکتر شقاقی	استاد راهنما	استاد	
2- آقای دکتر فرج الہی	استاد مشاور	استاد	
3- آقای دکتر علیپور	استاد داور	استاد	
4- آقای دکتر زندی نماینده گروه		استاد	

چکیده تحقیق :

این پژوهش با توجه به ضرورت بالابردن خلاقیت دانش آموزان بوسیله محتوای کتب درسی تعلیمات اجتماعی در دوره ابتدائی طراحی شده است. بدین منظور مفاهیم دو کتاب تعلیمات اجتماعی سال چهارم و پنجم دوره ابتدایی بر اساس طبقه بندی اعمال ذهنی گیلفورد و عوامل خلاقیت از نظر گیلفورد مورد بررسی قرار گرفت.

جامعه آماری این تحقیق شامل دو کتاب تعلیمات اجتماعی سال چهارم و پنجم ابتدائی سال تحصیلی ۸۴ - ۸۳ است و از نظر حجم نمونه تمام محتوای مطرح شده در هر یک از این کتب در نظر گرفته شده است. در این پژوهش ۴ سؤال مطرح شده است که عبارتند از :

۱. محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال چهارم ابتدائی در تطبیق با طبقه بندی اعمال ذهنی گیلفورد بیشتر در کدام سطح قرار می گیرد؟
۲. محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال چهارم ابتدایی تا چه حد با عوامل سه گانه خلاقیت گیلفورد تناسب دارد؟
۳. محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال پنجم ابتدایی در تطبیق با طبقه بندی عوامل ذهنی گیلفورد بیشتر در کدام سطح قرار می گیرد؟
۴. محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال پنجم ابتدایی تا چه حد با عوامل سه گانه خلاقیت گیلفورد تناسب دارد؟

در ادامه تحقیق جهت پاسخگویی به این سئوالات تمام محتوا (متن ، پرسشها ، نقشه و نمودار ، تصاویر) با اعمال ذهنی گیلفورد مطابقت داده شده بعد از بررسی کامل ، نتایج در جدولهایی که برای این کار اختصاص داده شده بود قرار داده شده و فراوانی هر یک از اعمال ذهنی گیلفورد برای هر کتاب مشخص شده است. بعد با تبدیل این فراوانی ها به درصد ، جهت فهم بیشتر در مورد هر کتاب و جهت مقایسه از نمودار دایره ای استفاده گردیده است.

در پایان این پژوهش محقق به نتایجی دست یافته است که از آن جمله می توان به این مورد اشاره کرد :

۱. محتوای کتب بیشتر به سطح دانش (حافظه شناختی) توجه کرده اند. و به دیگر سطوح به خصوص سطح بالای طبقه بندی اعمال ذهنی گیلفورد از جمله تفکر واگرا توجه و عنایت اندکی شده است.
 ۲. محتوای کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی از نظر دارا بودن خلاقیت گیلفورد (تفکر واگرا) در حد ضعیف می باشد.
 ۳. از نظر میزان واگرایی بین دو کتاب سال چهارم و پنجم تغییر اندکی بین این دو کتاب ملاحظه می شود که قابل توجه نیست.
- کتاب تعلیمات سال چهارم ۳/۵۹٪ به تفکر واگرا و کتاب تعلیمات اجتماعی سال پنجم ۲/۴۹٪ به تفکر واگرا اختصاص یافته است.

در همین راستا از جمله پیشنهادات این تحقیق این است که در جهت اصلاح متون محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی در جهت افزایش ارتباط دانش آموز با محتوا به اعمال ذهنی سطوح بالا بیشتر مورد توجه واقع شود. و بالاخره اینکه پژوهشهای دیگری در سایر سطوح آموزشی در جهت تعیین وضعیت کتابهای درسی از نظر رابطه افقی و عمودی مطالب انجام پذیرد.

فهرست مطالب :

عناوین

صفحه

فصل اول :

۲	مقدمه
۲	بیان مسئله
۵	سئوالات تحقیق
۵	هدفهای کلی تحقیق
۵	اهمیت و ضرورت تحقیق
۷	تعاریف عملیاتی

فصل دوم : (ادبیات یا پیشینه تحقیق)

۱۱	تفکر و احادیث
۱۵	تعریف تفکر
۱۷	انواع و ابعاد تفکر
۲۲	خلاقیت
۲۵	عناصر خلاقیت
۲۶	مراحل خلاقیت
۲۸	رابطه بین تجربه و خلاقیت
۲۸	چند سؤال کلی راجع به خلاقیت
۳۰	الگو ساختار گیلفورد
۴۱	رابطه هوش و خلاقیت
	آزمونهای خلاقیت گیلفورد
۴۷	تست های خلاقیت
۵۱	موانع رشد خلاقیت
۵۳	عوامل موثر در خلاقیت
۵۴	ویژگیهای افرادی خلاق
۵۵	خلاقیت از دیدگاه مکاتب مختلف
۵۷	پیشینه تحقیق (تحقیقات انجام شده)

فصل سوم روش تحقیق

۶۲	مقدمه
۶۲	روش تحقیق
۶۴	جامعه آماری و نمونه آماری
۶۴	روش جمع آوری اطلاعات و روش آماری

فصل چهارم یافته های تحقیق

۶۷	یافته های مرتبط با کتاب تعلیمات اجتماعی چهارم ابتدایی
۶۸	یک نمونه از جدول بررسی مفاهیم کتاب
۶۹	نمونه های مفاهیم کتاب بر اساس سطوح مختلف طبقه بندی ذهنی گیلفورد
۷۰	جدول شماره ۱
۷۱	نمودار شماره ۱
۷۲	جدول شماره ۱-۱
۷۳	جدول شماره ۱-۲
۷۴	جدول شماره ۱-۳
۷۵	جدول شماره ۱-۴
۷۶	جدول شماره ۱-۵
۷۷	جدول شماره ۱-۶
۷۸	جدول شماره ۱-۷
۷۹	جدول شماره ۱-۸
۸۰	جدول شماره ۲
۸۱	جدول شماره ۲-۱
۸۲	جدول شماره ۲-۲
۸۳	جدول شماره ۲-۳
۸۴	جدول شماره ۲-۴
۸۵	جدول شماره ۲-۵
۸۶	جدول شماره ۲-۶
۸۷	جدول شماره ۲-۷
۸۸	جدول شماره ۲-۸
۸۹	جدول شماره ۳
۹۰	نمودار شماره ۲
۹۱	جدول شماره ۴

۹۲	جمع بندی یافته های تحلیل کتاب تعلیمات اجتماعی سال چهارم
۹۳	یافته های مرتبط با کتاب تعلیمات اجتماعی سال پنجم ابتدایی
۹۴	نمونه ای از مفاهیم کتاب بر اساس سطوح مختلف طبقه بندی ذهنی گیلفورد
۹۵	جدول شماره ۵
۹۶	نمودار شماره ۳
۹۷	جدول شماره ۱-۵
۹۸	جدول شماره ۲-۵
۹۹	جدول شماره ۳-۵
۱۰۰	جدول شماره ۴-۵
۱۰۱	جدول شماره ۵-۵
۱۰۲	جدول شماره ۶-۵
۱۰۳	جدول شماره ۷-۵
۱۰۴	جدول شماره ۸-۵
۱۰۵	جدول شماره ۶
۱۰۶	جدول شماره ۱-۶
۱۰۷	جدول شماره ۲-۶
۱۰۸	جدول شماره ۳-۶
۱۰۹	جدول شماره ۴-۶
۱۱۰	جدول شماره ۵-۶
۱۱۱	جدول شماره ۶-۶
۱۱۲	جدول شماره ۷-۶
۱۱۳	جدول شماره ۸-۶
۱۱۴	جدول شماره ۷
۱۱۵	نمودار شماره ۴
۱۱۶	جدول شماره ۸
۱۱۷	جمع بندی یافته های تحلیل کتاب تعلیمات اجتماعی سال پنجم
۱۱۸	مقایسه دو کتاب تعلیمات اجتماعی سال چهارم و پنجم در یک نگاه کلی

فصل پنجم بحث و نتیجه گیری و پیشنهادات

۱۲۱	نتیجه گیری
۱۲۳	پیشنهادات

منابع

منابع

پیوست

فصل اول

مقدمه :

در جهان پیچیده و متحول کنونی ، دست یابی به اهداف بلندی چون توسعه پایدار و همه جانبه جز از طریق آموزش و پرورش سرمایه های انسانی جوامع ممکن نیست . زیرا به یقین ، انسان محور توسعه است . به بیان دیگر ، جوامع بشری تنها با آموزش و پرورش صحیح انسانها می توانند از عدالت اجتماعی آرامش و صلح ، صدق و راستی ، سلامت و تندرستی و رفاه و بهزیستی برخوردار شوند و حیاتی انسانی و در خور شان و کرامت آدمی را تجربه کنند .

با توجه به نقش کلیدی تعلیم و تربیت در سرنوشت انسان و جهان ، ضروری است که عوامل تعیین کننده در عملکرد صحیح نظام آموزش و پرورش کشور مورد دقت و بازنگری مسئولان و اندیشمندان قرار گیرد . تا با سیاست گذاری ها و برنامه ریزی های درست و مناسب نظام تعلیم و تربیت از کارآیی و اثر بخشی بیشتر برخوردار شود . زیرا سرمایه گذاری برای آموزش و تربیت انسانهای متعهد و متخصص و ماهر ، توانمند و خلاق سبب افزایش بهره وری و در نتیجه تداوم و استمرار توسعه همه جانبه می گردد . (رضایی (۱۳۸۳))

اگر می خواهیم افرادی تربیت کنیم که توانایی آفرینش و تولید داشته باشند باید با بازنگری دقیق ، بسیاری از مسائل و عوامل مربوط به تعلیم و تربیت را مورد تجدید نظر و سازماندهی جدید و خلاق قرار دهیم . در این مورد وقتی که به هدفهای اساسی تعلیم و تربیت و نیز اصول حاکم بر نظام آموزش و پرورش کشور نگاه کنیم ، خواهیم دید که به حد کافی به این مساله مهم و حیاتی اشاره شده است و به عنوان یک آرمان واصل بر آن تاکید شده است :

((تقویت روح مطالعه ، بررسی ، تعمق ، تحقق و ابتکار در تمام زمینه های اسلامی ، فرهنگی ، علمی و فنی پرورش توان تفکر و ابتکار در اجرای برنامه آموزشی و پرورشی باید از شیوه هایی استفاده شود که توان تفکر ، تحقیق و ابتکار دانش آموزان را تقویت نموده و زمینه مناسب برای خود آموزی آنان فراهم نماید)) (طرح کلیات نظام آموزش و پرورش ۱۳۶۷)
بنابراین مهمترین مساله در آموزش کودکان خلاق استفاده از محتوای آموزشی مناسب و روشهای گوناگون برای حل مساله ، مساله یابی ، خلاقیت و تفکر سازنده است .

بیان مسئله

از ویژگیهای بارز انسان و محور اساسی حیات او قدرت اندیشه است . انسان در طول زندگی خویش هرگز از تفکر و اندیشه فارغ نبوده و با نیروی تفکر صحیح ، تصمیم گرفته و توانسته است به حل مسائل و مشکلات بپردازد و به رشد و تعالی نایل گردد . بنابراین تمام موفقیتها و پیشرفتهای انسان در گرو اندیشه بارور و پویا و موثر است . از پیچیده ترین و عالی ترین جلوه های اندیشه انسان تفکر خلاق است که درباره آن نظریه ها و دیدگاه های بسیاری وجود دارد . (حسینی ، ماهیت خلاقیت ص ۱۳)

امروزه مشاهده می شود که با وجود اینکه معلمان و دست اندر کاران آموزش و پرورش به پرورش بالقوه خلاقیت دانش آموزان اعتقاد دارند ولی عملاً نمی توانند به آن دسترسی پیدا کنند . چه برای پرورش خلاقیت شریطی لازم است که اگر آن شرایط مهیا نشود پرورش قوه خلاقیت دانش آموزان در حد نوشته ها و گفته باقی می ماند اهم این شرایط عبارتند از :

۱. معلم آگاه ، کار آمد ، دارای بینش ، دانش و مهارت لازم در زمینه پرورش خلاقیت .

۲. دانش آموزان با بهره هوشی بالاتر از سطح متوسط .

۳. امکانات و تجهیز مناسب کلاس با شرایط فیزیکی و تراکم مناسب دانش آموزان.

۴. کتب درسی با محتوای مناسب .

در صورتی که هر یک از شرایط فوق ، که بصورت اجزای یک سیستم عمل می کنند و با جمع شدن در کنار یکدیگر هدف پرورش خلاقیت را دنبال می کنند ، مهیا نباشد و دچار نقص باشد آموزش و پرورش هرگز به هدف آرمانی خود نخواهد رسید . اگر معلم آگاه به روشهای تدریس فعال (که لازمه پرورش خلاقیت دانش آموزان است) وجود نداشته باشد یا محتوای کتب درسی متناسب با پرورش استعداد های خلاق دانش آموزان نباشد و یا شرایط کلاس درس از نظر امکانات و تجهیزات لازم و شرایط فیزیکی دیگر و تراکم مناسب دانش آموزان و ... مهیا نباشد پرورش قوه تفکر و خلاقیت دانش آموزان حاصل نخواهد شد . (قلی پور - (۱۳۸۲))

یک کتاب درسی زمانی می تواند به تحقق هدفهای تعلیم و تربیت کمک کند که با محتوای غنی و طرح پرسشها و تکالیف و اصول و مواردی که در تهیه و تدوین آن بکار گرفته می شود ، زمینه و شرایط لازم را جهت شکوفایی استعداد و قابلیتها و خلاقیت دانش آموزان فراهم آورد . دانش آموزان بیشتر از طریق محتوای کتابهای درسی است که با افکار و عقاید گوناگون و روشهای علمی برای حل مسائل مختلف آشنا می شوند و خود را برای زندگی در جامعه آماده می کنند . همچنین طرح پرسشها و تکالیف مناسب روند مهمی است که بوسیله مولفان کتب درسی بکار برده می شود تا باعث ایجاد انگیزه و یادگیری صحیح در دانش آموزان شود. انگیزه در واقع نیروی محرک و بکار اندازنده جریان خلاقیت در انسان است گیلفورد می گوید :

تا زمانیکه فهمیدن و عمل کردن آسان باشد یعنی در واقع عملی از روی عادت انجام گیرد خلاقیتی در کار نیست ولی به مجردی که مساله ای پیش آمد برای مثال فهمیدن مطلبی مشکل شد یا اجرای عملی احتیاج به تدابیر جدیدی داشت جریان خلاقیت بکار می افتد . (خان زاده ۱۳۵۵ ص ۲۷)

یکی از دیدگاههای مهم و برجسته برنامه درسی دیدگاه رشد و توسعه فرآیندهای ذهنی و عقلی^۱ است که این گروه معتقدند که ما در برهه و عصری قرار گرفته ایم که به خاطر تغییر و تحول چشمگیری که در حوزه علوم و معارف بشری به وقوع می پیوندد نباید اطلاعات و دانش و محتوا و تئوریهای مشخصی از

^۱ Curriculum as cognitive development

طریق برنامه درسی به دانش آموزان منتقل شود چرا که تغییر و تحولات و تجدید نظرهایی که در یافته های علمی به وقوع می پیوندد تحصیل و مدرسه رفتن دانش آموزان را در آینده به صورت یک امر غیر مفید و لغو جلوه خواهد داد. برای اثبات این مدعا شاخصهای مهمی نیز در اختیار دارند که یکی از آنها به ((نیم عمر اطلاعات^۱)) مشهور است این مفهوم یعنی مدت زمانی که لازم است تا نیمی از یافته های علمی یک حوزه معرفت و دستخوش تغییر شود.

امروزه مشخص شده که زمان لازم این تغییر حدود شش الی هفت سال است بنابراین با توجه به این دیدگاه، برنامه درسی باید به عوض محور قرار دادن محتوا به فرایند ها توجه کرده و آنها را محور آموزش تعلیم و تربیت قرار دهند. البته نکته بس جالب و قابل تامل در اینجا این است که از نظر پیروان این دیدگاه در برنامه درسی نظریه ای که بتواند تامین کننده ی پشتوانه علمی این نظریه علمی باشد همان تحقیقاتی است که گیلفورد در زمینه ویژگیهای ذهن انسان و قوای ذهنی انجام داده و مدلی نیز در همین رابطه با نام ساختار ذهنی و عقلی^۲ انسان ارائه داده است. مطابق نظریه گیلفورد ۱۲۰ قوه و استعدادی که در ذهن انسان موجود است باید موضوع آموزش و پرورش قرار گرفته و تقویت شوند یعنی باید در برنامه های درسی فعالیت هایی پیش بینی شوند که انجام آنها مستلزم استفاده هریک از این عوامل ذهنی است (مهر محمدی ۱۳۷۰ ص ۲۰)

بنابراین یکی از عواملی که در شکوفایی خلاقیت ذهنی دانش آموزان نقش مهمی دارد، محتوای کتب درسی مناسب و مطلوب است.

پس اگر محتوای برنامه درسی حائز چنان شرایطی شد و زمینه پرورش خلاقیت را فراهم نموده آن موقع چنین نظری باعث می شود که یادگیری از راه کشف مورد توجه قرار گیرد. این نوع یادگیری که متکی بر تجربیات عینی و امکانات یادگیرنده است. قوه خلاقیت یادگیرنده نه تنها محفوظ می ماند بلکه رشد و توسعه می یابد و به علت ارتباط بین دانستنیهای قبلی یادگیرنده و مطالب جدید، یادگیری پا بر جا و ثابت تر است. (خان زاده ۱۳۵۴ ص ۳۷)

تحقیق حاضر با این پیش فرض انجام می گیرد که محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی چهارم و پنجم دوره ابتدایی می تواند در رشد و شکوفایی فراگیران تاثیر مثبت و مطلوبی داشته باشد همچنین به وسیله این تحقیق دو مساله مهم در نظام آموزشی یعنی وضعیت محتوای کتب تعلیمات اجتماعی چهارم و پنجم ابتدایی و خلاقیت ذهنی دانش آموزان و نقشی که محتوای کتابهای درسی در شکوفایی خلاقیت فراگیران می تواند داشته باشد مورد مطالعه و بررسی قرار خواهد گرفت.

گیلفورد توانشهای ذهنی را بصورت شناخت، حافظه، تفکر واگرا، تفکر ارزشیاب طبقه بندی کرده و خلاقیت را بر این اساس مورد سنجش قرار داده است در این تحقیق نیز این مساله مورد بررسی

¹ Information half - time

² Structure of intellect

قرار می گیرد که آیا ارائه محتوای کتب تعلیمات اجتماعی چهارم و پنجم ابتدایی به اندازه کافی به خلاقیت دانش آموزان توجه نموده و یا تا چه اندازه در بالا بردن قوای خلاقه دانش آموزان موثر می باشد.

سئوالات تحقیق

۱. محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال چهارم ابتدایی تا چه حد با عوامل سه گانه خلاقیت گیلفورد تناسب دارد؟

۲. محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال چهارم ابتدایی در تطبیق با طبقه بندی اعمال ذهنی گیلفورد بیشتر در کدام سطح قرار می گیرد؟

۱. محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال پنجم ابتدایی تا چه حد با عوامل سه گانه خلاقیت گیلفورد تناسب دارد؟

۲. محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال پنجم ابتدایی در تطبیق با طبقه بندی اعمال ذهنی گیلفورد بیشتر در کدام سطح قرار می گیرد؟

هدفهای کلی تحقیق

۱. بررسی وضعیت محتوای کتب تعلیمات اجتماعی چهارم و پنجم ابتدایی از لحاظ تطبیق با طبقه بندی اعمال ذهنی خلاقیت گیلفورد.

۲. ارائه نظرات و پیشنهادات برای دست اندر کاران تعلیم و تربیت در جهت تدوین هرچه بهتر کتابهای درسی.

اهمیت و ضرورت تحقیق

یکی از مسائل اساسی تعلیم و تربیت کسب علم از راه تفکر و تحقیق است. ((در تعلیم و تربیت آنچه مهم است و باعث استمرار آموزش می شود همان تفکر است به عبارتی اگر قدرت تفکر فرد یعنی نحوه بررسی مطالب پرورش یابد راه برای ادامه مطالعه و آموزش جهت فراگیری مطالب تازه در آینده باز خواهد بود.)) (شریعتمداری ۱۳۷۲)

کتب درسی در نظام آموزشی یکی از عناصر مهم آموزشی است و نقش مهمی در تامین اهداف آموزشی هر کشور ایفا می کند همچنین در برنامه ریزی درسی نیز از اهمیت ویژه ای برخوردار است بطوریکه بیشتر فعالیتهای آموزشی در چهار چوب آن امکان پذیر است در این زمینه می توان به نقش کتاب در موارد زیر اشاره کرد:

۱. تدارک مجموعه ای از فرصتهای یادگیری برای تحقیق بخشیدن به هدفهای کلی و جزئی آموزش و پرورش.

۲. ملزم کردن دانش آموزان به خواندن و فهمیدن محتوای کتاب.

۳. در تمام کشور برای هر ماده درسی در هر پایه تحصیلی یک کتاب تالیف و توزیع می شود.

۴. امتحان و ارزشیابی مطالب و محتوای کتاب درسی. (فرزندیان ۱۳۶۹ ص ۱۶)

با توجه به اینکه پرورش نیروی تفکر یکی از اهداف اساسی نظام تربیتی محسوب می شود می توان با آموزشی صحیح فرایند یادگیری ، دانش آموزان را به سوی تفکر ، استدلال و کاربرد ابتکاری یافته های علمی هدایت نمود . این تحقیق به مطالعه و تحلیل محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی چهارم و پنجم بر اساس طبقه بندی اعمال ذهنی گیلفورد می پردازد . از دلایل ضرورت انجام این تحقیق اهمیت علوم اجتماعی و توجه به کارکردهای مهم آن در اجتماعی کردن افراد و رشد شخصیت و انتقال فرهنگ و افزایش انسجام اجتماعی است .

یکی از اهداف اساسی آموزش و پرورش تربیت اجتماعی کودکان و نوجوانان ، آشنا نمودن آنان با مفاهیم و اصول اساسی زیستن در جامعه می باشد . اجتماعی شدن یکی از حیطه های مهم بلوغ اجتماعی کودکان می باشد اجتماعی شدن یعنی فراگیری مهارت های که فرد را قادر به سهیم شدن در شرایط زندگی می سازد .

محتوا و مواد درسی یکی از ابزارها و عوامل مهم در اجتماعی کردن و جامعه پذیری می باشد و محتوای درسی (مانند تاریخ ، جغرافیا ، مدنی ، ادبیات ، ...) آگاهی فرد را در مورد چگونگی یک شهروند مطلوب افزایش می دهند ، وظایف و تعهدات فرد را نسبت به جامعه توضیح می دهند . همچنین به ارائه مطالبی در جهت برتری های خاص هر کشور و ملت می پردازند مطالبی که فرد با آگاهی از آنها به گذشته تاریخی خود و خصوصیات ملی خود احساس افتخار و سرافرازی نماید .

از دلایل دیگر اهمیت پرورش خلاقیت می باشد تربیت و پرورش افراد اخلاق ، مبتکر ، متفکر و مولد ، محور هدف های آموزشی و پرورشی امروز است طبعاً برنامه و محتوا و روشهای آموزش نیز باید زمینه سازی برای تحقیق این هدف ها قرار گیرد . نخستین گام در زمینه سازی برای تحقق هدف پرورش انسانهای متفکر و خلاق ، طرح ریزی آن نوع برنامه درسی است که زمینه های پرورش تخیل ، تعقل ، تحلیل و ابداع راهها و روشهای متفاوت و نو را فراهم کند ، ذهنی کاوشگر بیرواند که همواره در مواجهه با مسایل و مشکلات میل به انعطاف ، روانی ، سیالی ، نو آفرینی داشته باشد . از دلایل دیگر انتخاب این تحقیق این است که از یک طرف تعدادی از کتابهای دوره ابتدایی (فارسی ، علوم ، ریاضی) از جنبه خلاقیت مورد بررسی قرار گرفته که کتاب تعلیمات اجتماعی از این جنبه مورد بررسی قرار نگرفته است و از طرف دیگر کتاب تعلیمات اجتماعی از چند جنبه مورد بررسی قرار گرفته است پس ضرورت بر این بود که از دیدگاه خلاقیت نیز مورد بررسی قرار گیرد لذا این تحقیق کتابهای تعلیمات اجتماعی پایه چهارم و پنجم ابتدایی را بر اساس سطوح طبقه بندی اعمال ذهنی گیلفورد و شاخصهای خلاقیت گیلفورد مورد بررسی قرار داده است .

تعاریف عملیاتی واژه ها ، اصطلاحات

۱. تحلیل محتوا :

از جمله تعاریف بیان شده برای تحلیل محتوا عبارت است از :

- فن پژوهش عینی ، اصولی و احتمالا کمی در محتوای ارتباطات به منظور تفسیر آن (مزنو/ محسنی ۱۳۵۴)
- تجزیه و تحلیل یک روش علمی است ، برای ارزشیابی و تشریح عینی و منظم پیامهای آموزشی (شعبانی ۱۳۷۱)
- فکر بنیادی تحلیل محتوا عبارت است از قرار دادن اجزای یک متن (کلمه ها ، جمله ها ، پارگراف ها و مانند آنها بر حسب واحدهایی که انتخاب می کنیم) در تعدادی مقوله که از پیش تعیین شده اند کمیت کلمه ها (یا جمله ها ، یا پارگراف ها و مانند اینها) بر حسب این مقوله ها نتیجه تحلیل را تعیین می کنند . تحلیل محتوا به یک معنا عبارت از مقوله بندی همه اجزای یک متن در جعبه های مختلف است . بدین ترتیب مقدار اجزا و عناصری که در هر جعبه مرتب شده اند متن را مشخص می کنند (میرزاییگی (۱۳۸۰))

۲. دوره ابتدایی :

عبارت است از آموزشی که به کودکان ۶ تا ۱۱ سال در دبستانها داده می شود از آنجا که آموزش و پرورش دبستان یا ابتدایی از مهمترین حلقه های نظام آموزش و پرورش رسمی است این دوره از آموزش از اولویت خاصی برخوردار است . طول این دوره که با شکل گیری فعلی پنج سال است کودکان را در کلاسهای اول تا پنجم تحت پوشش خود قرار می دهد از آنجا که در دبستان کودکان سنین ۶ - ۱۱ سالگی را سپری می کنند و در آستانه تحول و رشد در سطوح همه جانبه می باشند با در نظر گرفتن خصوصیات و نیازها و ویژگیهای آنها در این سنین هدفهای خاصی در پایان دوره مورد نظر است که می توان آنها را به صورت زیر خلاصه نمود : (وزارت آموزش و پرورش سال ۱۳۶۷)

- ایجاد محیط مساعد برای تزکیه نفس ، پرورش فضایل دینی و خصایص اخلاقی دانش آموزان .
- پرورش استعدادها و کمک به رشد خلاقیت دانش آموزان .
- پرورش توان جسمی دانش آموزان .
- ایجاد مهارتهای اساسی در زمینه خواندن ، حساب کردن ، گوش دادن ، نوشتن و آموزش مهارتهای اجتماعی .
- آموزش مسایل و نکات بهداشتی به منظور رعایت مسایل بهداشتی در جامعه و خانواده .
- پرورش کودکان برای سازش و تطبیق با جامعه و شرایط ساده زندگی (مفیدی ۱۳۷۴ ص ۴۴۵)

۳. خلاقیت :

خلاقیت از جمله مسایلی است که درباره ماهیت و تعریف آن تا کنون بین محققان و روان شناسان توافق به عمل نیامده است . لیکن در اینجا تعریف خلاقیت و عناصر آن از دیدگاه گیلفورد و همچنین طبقه بندی اعمال ذهنی از دیدگاه وی بیان می گردد .

خلاقیت از نظر گیلفورد مترادف است با تفکر واگرا، تفکر واگرا به معنی به خاطر آوردن راه حل‌های ممکن یا ابداع راه حل‌های جدید می باشد . در تفکر واگرا فرد در جهات مختلف فکر می کند و به تفحص می پردازد و در جستجوی تنوع است . برای شناسایی تفکر واگرا یا خلاق یا آفریننده گیلفورد سه شاخص عمده را پیشنهاد کرده است که عبارتند از :

۱. اصالت^۱ : مقصود گیلفورد از اصالت توانایی تفکر و فکر کردن به راه‌های غیر معمول ، غیر عادی و جدی است و بوسیله آزمون انتخاب عنوان داستان سنجیده می شود .

۲. روانی^۲ (سیالی) : جریان بر قراری ارتباط و تداعی در فکر ، بیان و عقیده است و بیشتر به تعداد یا کمیت پاسخهای فرد اشاره می کند . گیلفورد معتقد است که کمیت کیفیت را است یعنی هر چه تعداد بیشتری ایده خلق کنیم برای پاسخهای کیفی و مناسب احتمال بیشتری وجود دارد .

۳. انعطاف پذیری^۳ : نوع تفکر فی البداهه و لحظه ای به هنگام رو به رو شدن با شرایط و مسایل جدید است . بعضی راه‌های مختلف که فرد می تواند برای حل یک مسئله بیاندیشد . آزمون گیلفورد برای اندازه گیری انعطاف پذیری تفکر ، آزمون استفاده های غیر معمول نام دارد .

طبقه بندی اعمال ذهنی گیلفورد :

گیلفورد پنج بعد کلی از اعمال فکری را کشف کرده است که این نوع طبقه بندی ۵ گروه اصلی از توانشهای ذهنی را برای ما مشخص می کند :

۱. شناخت^۴ : عبارت است از کشف یا کشف دوباره و بازشناسی ، دانستن و آگاه بودن .

۲. حافظه^۵ : عبارت است از حفظ آنچه درک شده ، بازیابی از محل اندوزش .

کالاگر و دیگران (۱۹۶۸) در توجیه این سیستم طبقه بندی در کلاس درس این دو کلمه را بصورت حافظه شناختی^۶ ترکیب کردند فعالیت های حافظه شناختی با دریافت و باز آفرینی مطالب سرو کار دارد . حافظه شناختی فقط چیزهایی را که اتفاق افتاده است در بر می گیرد نه دلایل این اتفاقها را .

¹ Originality

² Fluency

³ Flexibility

⁴ Recognition

⁵ Redention

⁶ Congitive memory

۳. تفکر همگرا^۱ : تفکر قالبی ، غیر قابل انعطاف و از قبل تعیین شده . این نوع تفکر دارای چهار چوب سازمان داده شده و فشرده ای است که فرد باید از طریق آن پاسخ گوید . به همین دلیل به یک نتیجه یا پاسخ مورد انتظار منجر می گردد .
۴. تفکر واگرا^۲ : در سطح تفکر واگرا مفاهیمی که بخاطر آوردن راه حل‌های ممکن یا ابداع راه حل‌های جدید را داشته باشند قرار می گیرند .
۵. تفکر ارزشیاب : قضاوت در مورد مناسب بودن اطلاعات یا تصمیمات در عمل ارزشیابی ، در مورد درستی و شایستگی و کفایت آنچه می دانیم یا آنچه به خاطر می آوریم و آنچه که در تفکر بار آور خلق می کنیم به داوری می نشینیم و حکم می کنیم .

¹ Convayent thinking

² Divergent thinking

فصل دوم

ادبیات یا پیشینه تحقیق